

Rezumatul tezei de doctorat

*Reprezentarea perioadei dictaturii comuniste
în romanele autoarelor contemporane originare din România.*

Limbaaj, identitate, memorie

András Orsolya

Problematica cercetării și ipotezele

În teza mea de doctorat mi-am propus interpretarea a trei romane în care reprezentarea dictaturii comuniste din România ocupă un loc central.

Având în vedere că perioada socialismului de stat a durat de la 1948 până la 1989, am considerat necesar să mă concentrez pe un interval mai restrâns, și am ales anii 1970-1980, adică perioada numită „epoca de aur” de propaganda comunistă. Ultimele două decenii ale dictaturii au fost dominate de cultul personalității a cuplului Ceaușescu, de opresiune brutală față de orice formă de disidență și de prezența Securității în multe domenii publice și private, precum și de criză economică și precaritate accentuată în viața de zi cu zi.

Nu am nicio experiență directă din această perioadă, însă de mai mulți ani sunt foarte curioasă față de întâmplările care au avut loc în anii 1970-1980 și amintirile persoanelor care au trăit-o. Una dintre întrebările centrale din cercetarea mea se referă tocmai la modurile în care putem cunoaște o epocă istorică indirect, prin narațiuni testimoniale și interpretări artistice. Așadar, în lucrarea mea am urmărit relația dintre evenimentele istorice și prelucrarea lor în ficțiune, și, cu ajutorul instrumentelor analizei de discurs, am reflectat asupra felului în care se construiește memoria colectivă și imaginea epocii.

Când am început să adun materialul și să selecționez corpul de cercetare, am observat că în perioada 2010-2021 au apărut multe romane, volume de benzi desenate, filme, piese de teatru, serii de fotografii și ilustrații, cărți pentru copii, s-au deschis chiar și muzee dedicate perioadei „epocii de aur”. Abordarea perioadei dictaturii în aceste opere de artă variază de la reprezentarea fricii și amenințării până la interpretări nostalgice și umoristice. Tematica nu este populară doar în rândul artiștilor, ci și pentru public. Având în vedere că de la revoluție au trecut deja peste trei decenii, m-am întrebat care este sursa acestui interes pe care l-am perceput ca fiind intens. De aici provine prima dintre ipotezele cercetării mele, și anume că în România discursul public

(politica, presa oficială, istoriografia) nu oferă suficiente răspunsuri pentru întrebările legate de „epoca de aur”. De aceea, devine necesară procesarea acestei perioade deloc lipsite de conflicte prin forme subiective, și publicul rezonază cu ele, căutând posibile narațiuni coerente despre trecutul propriu sau cel care i-a precedat existența (în funcție de generația căreia aparțin persoanele respective).

Legat de analiza de discurs și de reflexia asupra mediilor rememorării istoriei, am formulat a două ipoteză, și anume că operele literare construiesc cadrul ficțiunii, și, în același timp, un spațiu al imaginației, al jocului, al posibilităților – care poate deveni un spațiu sigur de a dialoga, de a ne confrunța cu emoții intense și de a le procesa. Astfel, dacă observăm trecutul prin prisma literaturii, fiind în același timp atenți și la felul în care ne raportăm la cele citite, la cum reacționăm, putem empatiza cu personaje fictive și în general putem înțelege evenimente și situații în loc de a le judeca.

Acest lucru mi s-a părut important pentru că perioada dictaturii și rememorarea ei aduce la suprafață foarte des emoții intense de furie, ură, frică și dezgust, ceea ce arată că multe persoane au în vreun fel conflicte legate de ea. Toate acestea provin din nevoia de siguranță, de a cunoaște spațiul (atât cel fizic, cât și cel cultural și istoric) în care trăim. Pentru mine este esențial ca cercetarea mea să fie utilă pentru comunitatea din care fac parte, și aș dori să contribui la procesarea acestor emoții și la un dialog sănătos. Pentru acest lucru este necesar să privim cu sinceritate acele probleme care sunt expuse în romanele alese pentru analiză. A treia ipoteză pe care am formulat-o este legată de aceste probleme: consider că operele respective sunt populare și trezesc un interes aproape obsesiv în mulți cititori pentru că abordează probleme care în continuare sunt actuale (chiar acute) în comunitatea noastră. Astfel de probleme ar fi sexismul, tensiunile legate de modelele tradiționale de familie, homofobia, corupția, cultura violenței și a tăcerii, sau dramele legate de emigrare.

Alegerea corpusului

Corpusul selectat pentru analiză constă în *Herztier* [*Animalul inimii*] de Herta Müller, *ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat* de Alina Nelega și *A hóhér háza* [*Casa călăului*] de Tompa Andrea. Am ales aceste opere din mai multe motive. Toate cele trei romane au apărut după 1989, ceea ce înseamnă că oferă o perspectivă mai distanțată față de epoca istorică reprezentată. Această trăsătură întărește atitudinea propice pentru cunoaștere aprofundată și înțelegere (spre deosebire de reacțiile imediate și intenția de a judeca). Specia romanului în sine prezintă evenimentele și

dezvoltarea personajelor pe o perioadă mai lungă de timp, în care putem observa schimbările și putem să construim o imagine mai complexă, mai nuanțată despre universul ficțional.

De asemenea, am ales romane pentru că acesta este, după părerea mea, cea mai populară specie literară în actualitate. După cum am mai menționat, mi se pare important ca cercetarea mea să fie relevantă pentru cât mai multe persoane, și aceste opere ajung probabil la foarte mulți cititori, cu atât mai mult, încât autoarele lor au obținut diferite premii care le-a adus multă vizibilitate în spațiul public: Herta Müller a fost laureata Premiului Nobel pentru literatură în 2009, Alina Nelega a obținut premiul revistei *Observator Cultural* în 2020 în categoria proză și Premiul Sofia Nădejde în 2021, iar Tompa Andrea a câștigat premii prestigioase în Ungaria (Premiul Artisjus în 2014, Premiul Libri în 2017) și Polonia (Premiul Natalia Gorbaniewska în 2017), fiind o figură publică respectată în viața culturală maghiară.

Am decis să aleg romane scrise de femei. Scopul meu cu acest aspect al delimitării corpusului nu a fost să încerc să identific tehnici de scris sau particularități ale literaturii „feminine”, fiindcă definiția lor este după părerea mea neclară, ci să mă concentrez asupra acelor activități care sunt considerate în mod tradițional „feminine” și, prin urmare, primesc mai puțină vizibilitate în spațiul public, mai ales ceea ce privește istoriografia, care constă de fapt în înșiruirea unor fapte considerate eroice ale bărbaților. În romanele alese este reprezentată munca reproductivă: menajul, creșterea copiilor, munca emoțională, precum și soluțiile creative, dar deseori uitate, pe care le găsesc femeile în situații de criză. Astfel, accentul se pune pe viața de zi cu zi, desfășurată în spații marginale, nu pe evenimente istorice emblematiche din spații iconice, ceea ce nuanțează imaginea epocii respective și cunoașterea ei devine mai personală.

Am ales trei romane scrise în limbi diferite. Pe o parte, am dorit ca textele din corpusul selectat să reprezinte multiculturalitatea Transilvaniei. Pe de altă parte, este important pentru mine să iau în considerare experiența minorităților. Acest lucru este prezent în mod evident în cazul autoarelor Herta Müller și Tompa Andrea, care provin din comunități minoritare din România. În romanul Alinei Nelega apar personaje care aparțin minorităților naționale (maghiari, romi, sași, evrei) și sexuale, precum și personaje cu dizabilități. De asemenea, unul dintre personaje din acest roman evidențiază faptul că și femeile pot fi considerate o minoritate, deoarece această categorie nu este neapărat definită de număr, ci mai degrabă de putere. Astfel, interpretarea mea conține o perspectivă intersecțională care definește identitatea ca suma mai multor factori, ceea ce este relevant pentru analiza reprezentării dictaturii, deoarece persoanele care aparțin mai multor minorități în același timp sunt mereu mai vulnerabile față de opresiune și precaritate.

Repere teoretice și metodologice

Problematika înțelegerii trecutului și a procesării lui în spațiul fictiv, precum și cele trei ipoteze schițate mai sus au dat direcția principală pentru interpretarea celor trei romane. Am prezentat reperele concrete pe care m-am bazat în timpul interpretării în capitolul dedicat aspectelor teoretice ale analizei.

Noțiunile pe care le-am scos în evidență în subtitlul lucrării mele – limbaj, identitate și memorie – sunt cele care au ghidat analiza de text. De aceea, cea mai importantă teorie de la care am pornit este cea a memoriei culturale, așa cum apare în lucrările lui Ian și Aleida Assmann, fiindcă ea explică interdependența acestor trei noțiuni. Memoria este definită ca un proces colectiv și comunicativ care se construiește în vorbire și scris, adică în limbaj. În același timp, identitatea este ancorată în limbaj și memorie, deoarece atunci când selectăm evenimentele de care ne amintim și vorbim despre ele, se cristalizează valorile noastre prin care ne contopim cu sau ne deosebim de comunitatea la care aparținem. Limbajul permite, de asemenea, reinterpretarea evenimentelor și reconfigurarea memoriei, ceea ce ne face capabili să depășim traume și să redefinim propria identitate, într-o comunicare vindecătoare cu cei din jur. Astfel, limbajul este mediul în care se procesează trecutul și se construiește memoria colectivă, imaginea epocilor trecute.

După cum am mai menționat, mi-am propus să mă concentrez asupra evenimentelor și narațiunilor marginale. Astfel am ajuns la conceptul de istorie orală (*oral history*), care se folosește în etnografie și istoriografie, și constă în înregistrarea și analiza unor interviuri în care persoanele povestesc despre experiențele lor de viață, construind o narațiune coerentă a propriei biografii și, în același timp, relatând evenimente istorice la care au fost martori sau chiar actori, dintr-o perspectivă personală. Am transpus acest model de interpretarea trecutului pe analiza textelor literare. Acest lucru a însemnat în lucrarea mea să iau în considerare viața de zi cu zi, felul în care evenimente majore din istorie sau decizii politice afectează oamenii simpli. De asemenea, m-am concentrat asupra acelor părți din texte care țin de percepția și experiența directă (de exemplu, senzații, percepția directă, imagini vizuale, olfactive sau tactile) care de multe ori sunt foarte greu de articulat în limbaj, însă sunt surse prețioase ceea ce privește experiența umană, înțelegerea mediului înconjurător și a sinelui, precum și procesarea traumelor. În cazul acesta, conceptul de traumă se leagă de multe ori de opresiune și de felul în care dictatura are un impact asupra individului. Autoritatea statului violează limitele individului, pătrunzând chiar în corpul acestuia.

Alte repere teoretice în lucrarea mea se leagă de *spatial turn* și *affective turn*. Am analizat spațiile în care se desfășoară acțiunea romanelor alese. În primul rând, apar multe spații de zi cu zi, care, conform cercetărilor lui Henri Lefebvre, ar merita mai multă atenție, deoarece aici petrecem cea mai mare parte din timpul nostru. Prin observarea acestor spații, am încercat să înțeleg experiența de zi cu zi din timpul dictaturii. În al doilea rând, am interpretat spațiile reprezentate în romane ca metafore sau proiecții ale emoțiilor și structurilor interioare. De exemplu, în romanul Alinei Nelega putem observa cum dictatura contaminează spațiul locuit și chiar și mediul natural. În *Casa călăului* spațiile întruchipează omniprezența opresiunii și natura sufocantă a dictaturii. *Affective turn* este o tendință în științele umaniste care scoate în evidență rolul emoțiilor în construirea narațiunilor și a identității. Punctul de întâlnire dintre *spatial turn* și *affective turn* este cartografia afectivă și cartografia narativă, în care spațiile sunt privite ca recipiente și reflexiile emoțiilor care le dau o semnificație acestor locuri, permițând orientarea în spațiu dincolo de locurile fizice.

Metoda principală a analizei mele este cea inductivă: în prima fază am citit de mai multe ori romanele alese și le-am interpretat ceea ce privește reprezentarea dictaturii și structurile narrative. Apoi am parcurs interpretări deja existente și texte teoretice, căutând conexiuni între cadrul oferit de ele și interpretarea mea. Cea mai mare provocare a fost să găsesc echilibrul dintre abordarea subiectivă și reperele teoretice, în așa fel încât interpretarea să nu devină arbitrară, dar să nu fie nici dominată de teorie.

Cele trei romane interpretate

În cele trei capitole principale ale tezei mele am interpretat romanele alese ținând cont de recepția lor și de reperele teoretice schițate mai sus.

În cazul romanului *Herztier* [*Animalul inimii*] de Herta Müller, tema principală a fost limbajul, deoarece autoarea este cunoscută pentru originalitatea stilului ei, și reflectă în mai multe opere asupra felului în care dictatura afectează folosirea limbii. *Herztier* prezintă limbajul ca fiind de-a dreptul ocupat, încarcerat de putere, care îl însușește și îl reduce la nivelul unui instrument, îngrădind libertatea de exprimare. În universul ficțional, opresiunea este materializată ca o frică atotprezentă și copleșitoare, sentimentul amenințării constante, iar personajul-narator reușește să supraviețuiască acestei angoase tot prin limbaj. Pe o parte, ea caută acele cuvinte pe care le poate elibera din mașinăria puterii, construind astfel un spațiu sigur. Pe de altă parte, narațiunea ei este un testimoniu, prin care păstrează vie memoria victimelor dictaturii: romanul prezintă

povestea prietenilor personajului-narator care și-au pierdut viața din cauza restricțiilor brutale impuse de regimul totalitar. Pentru aceste biografii frânte, autoarea inventează un limbaj propriu, plin de imagini care încapsulează și în același timp procesează traumele dictaturii. De aceea, în acest capitol am interpretat noțiunea de traducere într-un sens mai larg, care înseamnă transpunerea experiențelor greu de articulat în limbaj inteligibil.

Pentru a aprofunda analiza reprezentării dictaturii în opera lui Herta Müller, am completat acest capitol cu un excurs despre cartografia narativă a Banatului, așa cum apare regiunea în textele autoarei. Aici am prezentat aspectele spațiului rural și ale mediului familial, care devine o miniatură a dictaturii, precum și spațiul urban, dominat de frică și amenințare, în care este însă prezentă rezistența față de opresiune.

Ceea ce privește romanul Alinei Nelega, tema cea mai importantă a fost identitatea. Textul poate fi considerat un roman feminist intersecțional, deoarece prezintă opresiunea din punctul de vedere al minorităților naționale și sexuale, respectiv din cel al comunităților marginalizate, oferind astfel o voce narațiunilor înăbușite în tăcere și contribuind la procesarea unei perioade pline de conflicte și schimbări istorice. În lucrarea mea am discutat crizele cu care se confruntă personajele romanului atât la nivel personal, cât și în cadrul comunității și al statului. Aceste crize apar în primul rând în afirmarea identității individuale: protagoniste sunt două femei lesbiene care trec printr-un conflict interior profund din cauza sexismului și a homofobiei (internalizate), găsind diferite strategii de supraviețuire. Comunitatea întregă este marcată de o cultură a tăcerii și a violenței, care provoacă fisuri în modelele de familie și în micile comunități. Autoritatea statului impune o uniformizare în numele egalității, din cauza căreia multiculturalitatea din Transilvania se reduce la o simplă aparență, ascunzând criza comunicării dintre diferite grupuri și lipsa cunoștințelor despre alte culturi. Statul în sine trece printr-o criză, care culminează în revoluția menționată la finalul romanului – lăsându-ne cu întrebarea dacă evenimentul considerat un moment istoric de cumpănă a reușit oare într-adevăr să depășească aceste crize, sau ele sunt în continuare prezente în comunitatea noastră. Romanul Alinei Nelega creează un discurs subversiv prin care regândește rolurile de gen, modelele de familie, respectiv deconstruiește multe stereotipuri care definesc și azi comunicarea personală și publică.

În *A hóhér háza* [*Casa călăului*] de Tompa Andrea noțiunea-cheie a fost memoria. Protagonista romanului explorează trecutul comunității din care face parte pentru a-și construi identitatea, descoperind astfel tiparele istoriei și ale trecutului personal. Pentru a înțelege felurile în care sunt rememorate evenimentele istoriei locale, am urmărit raportul dintre documentare și ficțiune. Obiectele cotidiene, precum articolele de îmbrăcăminte sau alimentele, sunt reconstruite în ficțiune cu o precizie fotografică, însă ele nu sunt importante doar ca urmele unei

epoci apuse, asemenea unor exponate de muzeu, ci și ca simboluri care structurează rememorarea acesteia. În mod asemănător, locurile în care se desfășoară acțiunea pot fi identificate cu spații reale, dar se transformă și în proiecțiile stărilor interioare. În analiza mea m-am concentrat asupra felului în care timpul este structurat în rememorare: în fluxul constant al întâmplărilor trăite moment cu moment, evenimentele care schimbă cursul istoriei pot fi identificate doar ulterior, după încheierea lor și după ce ele sunt procesate în comunitate, printr-un discurs coerent. Această structură ancorată în limbaj este de fapt ceea ce numim istorie, respectiv reprezentarea istoriei în ficțiune. În acest roman tensiunea se construiește între narațiune și tăcere, deoarece unele traume sunt extrem de greu de formulat în limbaj. Astfel, cadrul ficțional propune alternative pentru procesarea lor, precum descărcarea acestor emoții și experiențe prin mișcare sau printr-o stare meditativă. *Casa călăului* este un roman remarcabil pentru ritmul fluid și dinamic al narațiunii și pentru textura limbajului, care exprimă polifonia identităților minoritare. De asemenea, cititorul este fascinat de abilitatea acestui roman de a transmite bucurie și vitalitate în ciuda evenimentelor traumatice narate.

Concluzii

După interpretarea celor trei romane alese, m-am întors la întrebările inițiale de la care a pornit cercetarea mea și am reevaluat ipotezele formulate.

Ceea ce privește cunoașterea trecutului, focusul analizei mele s-a mutat de la cazul specific al anilor 1970-1980 din România spre reflexia asupra felului în care putem să vorbim despre trecut în general. Adică în loc de a privi operele de ficțiune ca reprezentarea unor evenimente concrete, mi s-a părut mai important să analizăm modul în care imaginea epocii se construiește în memoria colectivă și culturală, respectiv în limbaj. Cele trei teme principale – limbajul, identitatea și memoria –, precum și modelul memoriei culturale, instrumentele de interpretare a istoriei orale și analiza de discurs s-au dovedit a fi foarte utile în această cercetare.

De asemenea, privind actualitatea problemelor care apar în cele trei romane, am ajuns la concluzia că ele pot fi abordate într-un context mai larg, mai general, deoarece sunt legate de nevoi umane universal valabile. Așadar, reprezentarea dictaturii scoate în evidență valori precum libertatea, încrederea, apartenența la o comunitate, iubirea și demnitatea: în această situație extremă devine dureroasă lipsa lor. De aceea, romanele funcționează ca un testimoniu care ne ajută să apreciem aceste lucruri și să identificăm în orice epocă acele evenimente care le pot pune în pericol.

Scopul lucrării mele a fost să-i fiu de folos comunității din care fac parte pentru a putea dialoga despre evenimentele trecutului. După cum am formulat în una dintre ipotezele mele, cadrul ficțiunii este un spațiu sigur în care putem privi anumite situații și probleme de la o distanță care permite înțelegerea lor în loc de judecată. De asemenea, pe parcursul cercetării am observat că operele literare sunt o sursă inepuizabilă de imaginație, care ne pot revela multe soluții pentru a supraviețui vremuri grele. Una dintre acestea apare în toate cele trei romane alese: protagonistele aleg să-și spună propria poveste și să-și construiască libertatea interioară prin creativitate, prin scriere testimonială și expresivă.

Cuvinte cheie: literatură postsocialistă, limbaj, identitate, memorie culturală, roman istoric, perspective feminine

Cuprinsul tezei de doctorat

I. Introducere

1. Problematika și scopurile cercetării	6
1.1. Relevanța cercetării pentru comunitate	7
1.2. Focusul pe limbaj, identitate și memorie	11
1.3. Autoare / personaje feminine care aparțin unor minorități: potențialul unei abordări intersecționale	13
2. Alegerea corpusului	17
2.1. Focusul tematic	17
2.2. Trăsături relevante ale speciei romanului	19
2.3. Particularitățile structurale ale romanelor alese.....	20
3. Bazele teoretice ale interpretării	21
3.1. Memoria culturală.....	22
3.2. Istoria orală, istoria personală și percepția directă.....	24
3.3. Teoriile legate de <i>spatial turn</i> și <i>affective turn</i>	25
3.4. Metodologia cercetării	27
3.5. Evenimente istorice semnificative din perioada dictaturii comuniste în România.....	30

II. Traducerea dictaturii? Căutarea limbajului și reflexia asupra scrisului în romanul *Herztier* [*Animalul inimii*] de Herta Müller, respectiv în traducerea acestuia de Nádori Lídia

1. Context	35
1.1. Romanul și recepția lui	35
1.2. Problematika limbajului, a scrisului și a traducerii.....	38
2. Experiență, percepție, înțelegere	40
2.1. Traducerea feței: înțelegerea nespusului	40
2.2. Experiența dictaturii: groaza fără cuvinte.....	44
3. Limbajul abuzului	47
3.1. Limbajul neîncrederii.....	47
3.2. Limbajul ocupat	48
4. Spațiul sigur construit în limbaj și în scris	54
4.1. Casa construită din cuvinte	54
4.2. Reflexia asupra scrisului și a traducerii	56
4.3. Limbaj și memorie: comunitate și testimoniu	58
4.4. Provocările traducerii: probleme lingvistice și literare.....	59
5. Excurs: Harta Banatului în opera Hertei Müller	62
5.1. Abordări posibile: cartografia narativă și identitatea.....	62
5.2. Mediul rural: anxietatea unei culturi a tăcerii.....	64
5.3. Mediul urban: comunitatea în frică.....	68
5.4. Limbaj și acasă / nesiguranța fără limbaj și fără acasă	71

III. Crocodila și cutia de ciocolată. Crizele identității individuale și colective în romanul *ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat* de Alina Nelega

1. Context	73
1.1. Subiectul romanului.....	73
1.2. Recepție și posibile interpretări	77
2. De la stereotip la discurs subversiv: roluri feminine în roman	82
2.1. „Patriarhatul de stat” și sexismul.....	84
2.2. Reprezentarea muncii reproductive	89
2.3. A privi și a vedea: de la <i>male gaze</i> la privirea egalității	93
2.4. Autodefinire: între escapism și putere	97
3. Relații personale / izolări personale	98

3.1. Povestea de dragoste într-un spațiu nesigur.....	99
3.2. Cultura violenței și reprimarea	103
3.3. Homofobia internalizată	107
4. Familie, comunitate, stat – reprezentare, identitate, memorie.....	108
4.1. Modele de familie	108
4.2. Transilvania: o regiune multiculturală?	112
4.3. Reprezentarea minorităților naționale.....	116
4.4. Stat, acasă, emigrare	119
4.5. Narațiunile dictaturii	121
5. Timp, memorie, scris	123
5.1. Structurarea timpului: o existență fără prezență	123
5.2. Reflexie asupra scrisului și a creativității	125

IV. Tiparele memoriei și procesarea trecutului în romanul *A hóhér háza* [Casa călăului] de Andrea Tompa

1. Context.....	127
1.1. Particularitățile structurale ale romanului.....	127
1.2. Recepție și posibile interpretări	129
2. La limita dintre documentare și ficțiune	132
2.1. Reconstrucția lumii obiectelor în ficțiune / construcția lumii ficționale pe baza unor obiecte	133
2.2. Istoria teatrului și reflexia asupra creației.....	136
2.3. Percepție și memorie încorporată, reprezentarea corpului	138
2.4. Problematika reprezentării spațiului	140
3. Posibile structurări ale timpului	142
3.1. Ritmul memoriei, ritmul textului	143
3.2. Generații și tradiții: tipare în identitate și memorie	145
3.3. Conexiunea dintre ritualul de inițiere și cunoașterea trecutului	147
3.4. Fluxul timpului și puncte de cotitură: înțelegerea trecutului	148
4. Limbaj și memorie: tensiunea dintre tăcere și narațiune	149
4.1. Tăceri în familii și în instituții	150
4.2. Reprimare, procesare, narațiune	151
4.3. Narațiune, umor, bucurie de viață.....	153

V. Concluzii

1. Evaluarea cercetării	155
1.1. Răspunsuri date la întrebările de la care a pornit cercetarea	156
1.2. Relevanța reperelor teoretice	158
2. Reprezentarea perioadei dictaturii în cele trei romane	160
3.1. Herta Müller: <i>Herztier</i> [<i>Animalul inimii</i>]	161
3.2. Alina Nelega: <i>ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat</i>	162
3.3. Tompa Andrea: <i>A hóhér háza</i> [<i>Casa călăului</i>].....	164
3. Excurs: tematici pentru continuarea cercetării	165

VI. Bibliografie

1. Cărți, reviste, resurse tipărite.....	168
2. Resurse textuale disponibile în format electronic	173
3. Materiale audiovizuale, spectacole de teatru, filme, podcast-uri, prelegeri de la conferințe	175
4. Publicații proprii legate de tema cercetării	176